

Огородник І. С.

КОНЦЕПЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПСИХОЛОГІЇ І РЕЛІГІЇ У ПСИХОАНАЛІЗІ К. ЮНГА

У роботі розглядається співвідношення психології і релігії в психоаналізі К. Юнга, релігійна свідомість та підсвідомість людини, їх органічна психічна природа.

Ключові слова: свідомість, релігійна свідомість, підсвідомість, релігійна функція несвідомого.

В статье рассматривается соотношения психологии и религии в психоанализе К. Юнга, религиозное сознание и подсознание человека, их органическая психическая природа.

Ключевые слова: сознание, религиозное сознание, бессознательное, религиозная функция бессознательного.

This article researches a relations between psychology and religion in the psychoanalise of K. Jung, religion counshares, and uncounsshare, of man, their organic psychic nature.

Key words: counshares, religion counshares, uncounsshare, religion function of uncounsshare.

Проблема співвідношення психології і релігії хвилювала людство в усі часи. Ця проблематика актуалізувалася в сучасній філософії і науці. Доказом тому є інтерес видатного психоаналітика сучасності до цієї проблеми К. Юнга. У зв'язку з цим, мета нашого дослідження – показати об'єктивність взаємовідношення психології та релігії. Завдання роботи – виявити вихідні детермінанти взаємозалежності психології та релігії за концепцією К. Юнга.

Проблему співвідношення двох феноменів – психології та релігії – К. Юнг представив у низці своїх робіт [2-8]. Спочатку К. Юнг був не тільки впевнений у наявності цього взаємозв'язку, а й вважав, що психологія дуже багато може розповісти про релігію. Він це пов'язував з тим, що якщо релігія "є одним з найбільш ранніх і найбільш універсальних видів діяльності людського розуму, то очевидно, що будь-якого роду психологія, що зачіпає питання про психологічну структуру людської особистості, неминуче стикається

принаймні з тим фактом, що релігія є не тільки соціологічним або історичним феноменом, але має особистісну значимість для величезного числа індивідів” [7, с. 1].

К. Юнг стверджує, що “релігія володіє досить істотним психологічним початком”, і як психоаналітик він зібрав факти, що підтверджують “існування справді релігійної функції несвідомого”, маючи у своєму арсеналі психотерапевтичному “символіку несвідомих процесів” [7, с. 1].

Вихідною позицією всієї дослідницької логіки К. Юнга є його власне уявлення про релігію. “Релігія,- писав він, – як на те вказує латинське походження цього слова, є ретельне спостереження за тим, що Рудольф Отто точно назвав” *pnuminosum* “- тобто динамічне існування або дію, викликане мимовільним актом волі. Навпаки, воно охоплює людину і ставить його під свій контроль, він тут завжди, швидше, жертва, ніж творець нумінозного. Якою б не була його причина, нумінозне виступає як незалежна від волі суб’єкта умова. І релігійні вчення, і *consensus gentium* завжди і всюди пояснювали цю умову зовнішньою індивідуальною причиною. Нумінозний – це або якість видимого об’єкта, або невидима присутність чогось, що викликає особливого роду зміна свідомості”(2) Уточнюючи свою думку, К. Юнг пише: “Можна сказати, що” релігія “- це поняття, що означає особливу установку свідомості, зміненого досвідом нумінозного” [7, с. 3]

К. Юнг звернув увагу на той факт, що в основі релігійної свідомості лежать психічні процеси, стани, властивості. Релігійна свідомість використовує такі психічні процеси, як уяву, сприйняття, інсайт, самонавіювання і т. д. У релігійній свідомості мають місце такі стани, як адаптивність особистості, афект, збудження, мотивація, образ, відчуження, переконаність, установка, фрустрація, ейфорія і т. д. У релігійній свідомості також мають місце індивідуальні внутрішні (психічні властивості – ілюзія, воля, совість, ригідність, рішучість і т. ін.) Ці психічні процеси, стани і властивості свідомості індивіда, за Юнгом, були тією “скріпою”, яка вказала на загальні чинники між психологією і релігією, об’єднуючи їх.

Як лікар і психолог К. Юнг професійно диференціював ці чинники. Говорячи про семантику релігійної свідомості, він писав про те, що “Віровчення є кодифіковані і догматизовані форми первинного релігійного досвіду”. Семантику взаємин психології та релігії він бачив у самому релігійному досвіді і його формах. Так він пише: “Зміст досвіду освячується і звичайно застигає в жорсткій, часто добре розробленій структурі” [7, с. 3].

Намагаючись бути об'єктивним і науково суворим, К. Юнг почав дослідження співвідношення психічного і релігійного з найбільш ранніх форм релігії. І вже в них він бачив цей взаємозв'язок, причому активно життєвовиражений. Він відчув і зрозумів єдність психіки і релігійності, тривалість якої він інтуїтивно спрогнозував навіки, тому що релігійна властивість свідомості розвивалася в лоні психічного, набувала статус психічного стану, а значить, могла бути психологічно вираженим. Саме тому він писав: "Практика і відтворення початкового досвіду набули характеру ритуалу, стали незмінним інструментом, що зовсім не слід розцінювати як їх неживе скам'яніння. Навпаки, вони можуть на століття стати формою релігійного досвіду для мільйонів людей без найменшої потреби у змінах" [7, с. 3]. Наукове передбачення Юнга не підводить до сьогодні. Релігійний досвід людей доводить психологічну природу, психологічний стан і психологічну форму самовираження.

За Юнгом, релігія – це установка людського розуму. При цьому він, як приклад, бере звернення апостола Павла і виводить з нього свій умовивід про те, що релігія здатна торкнутися й розуму, й свідомості. І в цьому випадку в лікарів і психологів існує навіть поняття "змінений стан свідомості", а діяльність сект з їх наслідками вказує на здатність релігійної свідомості блокувати розум.

Досліджуючи цей аспект зв'язку психологічного та релігійного (нуменозного), К. Юнг побачив, що релігійний досвід тільки стверджує реальність психічної сфери, у якій він працював. З цього приводу він пише: "Подібного роду досвід – а він не є чимось незвичайним – змушує відмовитися від думки, ніби психіка – ніщо, а продукти уяви нереальні. Тільки реальність психіки не там, де її шукають по короткозорості: психіка існує, але не в фізичній формі. Сміховинним забобою є думка про те, ніби існування може бути тільки фізичним. Насправді ж єдина безпосередньо нам відома форма існування – це психічна форма. І навпаки, ми могли б сказати, що фізичне існування тільки мається на увазі, оскільки матерія пізнається лише за допомогою сприйманих нами психічних образів, переданих нашої свідомості органами почуттів" [7, с. 4-5] І далі: "Ми помиляємося, коли забуваємо цю просту, але фундаментальну істину. Навіть якщо в невроту немає іншої причини, крім уяви, вона залишається цілком реальною. Якщо хтось уявить, що я його смертельний ворог і вб'є мене, то я стану жертвою простої уяви. Образи, створені уявою, існують, вони можуть бути настільки ж реальними – а однаково настільки ж шкідливими і небезпечними, – як фізичні обставини. Я навіть ду-

маю, що психічні небезпеки куди страшніші від епідемій і землетрусів. Середньовічні епідемії бубонної чуми або чорної віспи не змогли забрати стільки життів, скільки їх забрали, наприклад, відмінності в поглядах на устрій світу в 1914 р. або боротьба за політичні ідеали в Росії” [7, с. 5].

Встановлюючи зв'язок між психічними феноменами і релігійною свідомістю, К. Юнг впевнений, що більшість психічних станів (образи, уява, фантазії) породжуються релігійним усвідомленням світобудови. У релігійної людини це проявляється і в оцінці навколишнього світу, і в оцінці суті і сенсу самого життя, і його індивідуального існування. У зв'язку з цим, як вельми наглядовий психоаналітик, К. Юнг пише: “Коли людина справді страждає від онкологічного захворювання, вона ніяк не вважає себе відповідальною за породження такого зла, хоча ракова пухлина знаходиться в її тілі. Але коли мова заходить про психіку, ми негайно відчуваємо якусь відповідальність, немов самі є творцями нашого психічного стану. Забобон цей відносно недавній. Ще не так давно навіть висококультурні люди вірили в те, що психічні сили можуть впливати на наш розум і почуття. Такими силами вважалися привиди, чаклуни та відьми, демони і ангели, навіть боги, які могли призвести в людині психологічні зміни. У минулі часи пацієнт, уявивши, що у нього рак, переживав би цю думку зовсім інакше. Напевно, він припустив би, що кимось зачарований або одержимий бісами;. йому б і на думку не спало, що він сам породив таку фантазію” [7, с. 5].

Оскільки К. Юнгу належить величезна теорія несвідомого, то і з позиції несвідомого він доводив взаємозв'язок психологічного і релігійного. Наприклад, К. Юнг чітко фіксував первісний страх у людей і відразу в них до всього, що межує з несвідомим. У зв'язку з цим він пише: “Свідомість спочатку була дуже неміцною. У відносно первісних суспільствах ми все ще маємо можливість спостерігати, наскільки легко втрачається свідомість. Однією з “небезпек душі”, до речі, є саме втрата душі, коли частина психіки знову стає несвідомою. Іншим прикладом може служити стан, зване як “амок” – еквівалент “берсерка” в німецьких сагах. Цей стан більшого чи меншого трансу часто супроводжується спустошливими соціальними наслідками. Навіть звичайна емоція може викликати помітну втрату свідомості. Первісні племена тому суворо зберігають розроблені форми ввічливості, там прийнято говорити приглушеним голосом, складати на землю зброю, припадати до землі, схилити голови, показувати розкриті долоні рук. Навіть у наших формах ввічливості все ще можна відшукати сліди

“релігійного” бачення можливих психічних небезпек. Ми намагаємося умилювати долю, магічно бажаючи один одному доброго дня. Ліву руку недобре тримати в кишені або за спиною, коли правою стискаєш руку іншого. Якщо ви хочете умилювати особливо сильно, ви користуєтеся обома руками. Перед людьми, наділеними великим авторитетом, ми схиляємо непокриту голову, тобто пропонуємо їм свою голову без захисту, щоб умилювати сильного, який може раптом легко перейти до неконтрольованого насильства. Під час військових танців дикуни приходять у таке збудження, що можуть задавати собі поранення і проливати кров” [7, с. 7-8].

Говорячи про єдність психологічного та релігійного, не можна не сказати і про те, яке місце у К. Юнга займав психоаналіз сновидінь. Формат сновидінь виявився для К. Юнга благодатним науковим полем, на якому він розгорнув механізм психоаналізу взаємозв’язку психологічного і релігійного. “Є безліч віровчень і церемоній, – писав він, які існують з єдиною метою – захиститися від несподіваного, небезпечного, яке нуртує в несвідомому. Той незвичайний факт, що сновидіння є божественним гласом і вісником, а одночасно нескінченним джерелом клопоту, не викликає проблем у свідомості дикунів. Очевидні залишки такої первісності ми виявляємо в психології єврейських пророків. Вони часто коливаються: прислухатися чи ні до цього голосу. Варто визнати, що такому благочестивому чоловіку, як Осія, важко взяти в дружини повію, щоб виконати наказ Господа. Ще на зорі людства існував звичай захищати себе від довільних і беззаконних дій “надприродного” за допомогою певних ритуалів і законів” [7, с. 8].

Забобон, згідно з яким психіка неймовірна, а тому мізерніша від подуву вітру, або впевненість у тому, що вона являє собою якусь філософську систему логічних понять – цей забобон настільки сильний, що люди, не усвідомлюючи певний зміст своєї психіки, вважають її неіснуючою. Немає ні довіри, ні віри в достовірність функціонування психіки за межами свідомості, а аналіз сновидінь вважається просто сміховинним заняттям. У цих умовах моя пропозиція може викликати найгірші підозри, – пише К. Юнг. І мені справді доводилося вислуховувати чимало всіяких аргументів проти серйозного ставлення до невиразних привидів сновидінь” [7, с. 10].

Для К. Юнга сновидіння – це інформаційне джерело про життя людини, про її свідомість, фізичне та психічне здоров’я. Так, говорячи про сновидіння, він пише: “А насправді вони дають інформації куди більше. Симптом подібний стеблу над землею, де основна час-

тина рослини – це широка мережа підземних коренів. Ця коренева система і утворює зміст неврозу, вона є матрицею комплексів, симптомів і сновидінь. У нас є всі підстави стверджувати, що сновидіння відображають саме ці, так би мовити, підземні психічні процеси. І якщо ми зможемо до них дібратися, значить зможемо досягти “коріння” хвороби” [7, с. 10].

Розглядаючи взаємозв’язок психологічного і релігійного, К. Юнг брав до уваги не тільки свідоме, але й підсвідоме. З цього приводу він писав: “Ми можемо припустити, що людська особистість складається з двох частин: по-перше, це свідомість і все те, що нею покривається, по-друге, це розпливчасті глибинні регіони несвідомої психіки. Якщо перше можна більш-менш чітко визначити і окреслити, то цілісність людської особистості необхідно визнати недоступною для повного опису або визначення. Іншими словами, кожна особистість містить в собі якусь безмежність, що не піддається визначенню частини, бо її свідомі і спостережувана частина не включає в себе низку чинників, існування яких ми змушені, однак, припускати, щоб мати можливість пояснювати спостережувані випадки. Ось ці-то невідомі чинники і утворюють те, що ми називаємо несвідомим. У нас немає уявлення про зміст цих фактів, оскільки ми спостерігаємо тільки їх наслідки. Ми можемо лише припустити, що вони мають психічну природу, порівнянню з вмістом свідомості, хоча повної впевненості в цьому в нас немає. Але варто лише уявити собі, що подібність існує, і нам вже не втриматися від подальшого розвитку думки. Оскільки змісти нашого розуму свідомі і сприймаються лише при асоціації з Его, значить феномен голосу, наділеного особистісним характером, також може належати центру, але вже не тотожному нашому свідомому Его. Таке міркування допустимо, якщо ми будемо вважати Его підлеглим або включеним у Самість – центр тотальний, безмежний і не піддається визначенню психічної особистості” [7, с. 17-18].

“Якщо дотримуєшся точки зору, згідно з якою несвідоме являє собою психічне, яке існує незалежно від свідомості, – говорить далі К. Юнг, – випадок нашого сновидця може бути особливо цікавий, природно, допускаючи, що ми не помиляємося, кажучи про релігійний характер деяких сновидінь. Якщо ж робити акцент лише на свідомості і не наділяти несвідоме здатністю до незалежного існування, то було б вкрай цікаво з’ясувати, чи можливо вивести матеріал сновидінь зі змісту свідомості. У тому випадку, якщо факти будуть сприяти гіпотезі про несвідоме, ми зможемо тоді використовувати сновидіння як джерело інформації про можливі релігійні тенденції

несвідомого. Не можна сказати, щоб сновидіння нашого пацієнта мали прямий стосунок до релігії. Однак серед чотирьохсот є два сновидіння явно релігійного змісту" [7, с. 10-11].

Однак К. Юнг не ідентифікував сновидіння з психологією, розумів причини і давав пояснення. "Як вам відомо, – писав він, – є численні роботи про феноменології сновидінь, але лише деякі стосуються їх психології. Причина зрозуміла: це делікатна і ризикована дія. Фрейд зробив сміливу спробу прояснити заплутаність психології сновидінь за допомогою поглядів, вироблених ним в царині психопатології. Як би я не захоплювався сміливістю цієї спроби, погодитися з його методом і результатами я не в змозі. Він розглядає сновидіння як просто ширму, за якою ретельно щось приховується. Безсумнівно, невротики намагаються приховати, забути все неприємне, та й нормальні люди теж. Питання в тому, чи можна під цю категорію підводити таке нормальне явище, як сновидіння. У мене є сумніви щодо того, що сон є щось інше, ніж те, що він собою представляє. Я, швидше, готовий послатися на авторитетний висновок Талмуда, де говориться: "Сновидіння є своїм власним виконанням". Іншими словами, я приймаю сон як такий. Сновидіння є настільки складним і заплутаним предметом, що я не наважився б робити припущення про його можливі загадки. Разом з тим сновидіння з'являється, коли свідомість і воля значною мірою погасли. Це природний продукт, ми виявляємо його не тільки у невротиків. Більше того, ми так мало знаємо про психологію сновідчества, що нам потрібно бути вкрай обережними, привносячи в пояснення сновидінь чужі нам елементи. З усіх цих причин я вважаю, що проаналізоване нами сновидіння справді говорить про релігію і її має на увазі. Оскільки сон ретельно розроблений і щільний, це передбачає якусь логіку і певну інтенцію, тобто йому передувала мотивація несвідомого, яка знаходить пряме вираження в змісті сновидіння" [7, с. 11-12].

Аналізуючи сновидіння, К. Юнг робить висновок про те, "що несвідоме функціонування розуму сновидця виробляє досить-таки плоский компроміс між християнством і язичницькою *joie de vivre* (Радість життя (фр.)). Продукт несвідомого не виражає явно будь-якої точки зору або остаточної думки. Це, швидше, драматична вистава акта роздуму" [7, с. 13].

К. Юнг звернув увагу на те, що "сновидіння відтворюють духовну мирську атмосферу, у якій гострота морального конфлікту притупляється, біль і розлад віддані забуттю. ... Сновидіння, ..., є байдужою констатацією духовного стану пацієнта. Це картина зви-

роднілої релігії, зіпсованої світом, інстинктами натовпу. На місце нумінозності божественного досвіду стає релігійна сентиментальність – добре відома характеристика релігії, що втратила живу таємницю. Легко зрозуміти, що така релігія неспроможна допомогти або здобути який-небудь інший моральний ефект” [7, с. 14].

Рідко буває так, пише К. Юнг, щоб сновидіння були виключно позитивні або негативні. Як правило, присутні обидві сторони, але одна з них зазвичай переважає. Зрозуміло, що є такого роду сновидіння, що надають психологу достатньо матеріалу для того, щоб поставити проблему релігійної установки. Якби в нашому розпорядженні був лише один сон, стверджує психоаналітик, то глибинне його значення навряд чи було б нам доступним. “Але у нас є ціла серія сновидінь, – говорить він, – у яких з’являється ця дивна релігійна проблема. Один сон сам по собі я звичайно не беруся тлумачити, як правило, він належить серії. Подібно до безперервності свідомого життя (що регулярно переважається сном) є, ймовірно, і безперервність несвідомих процесів, у якій навіть менше розривів, ніж у свідомості. У всякому разі мій досвід говорить про те, що сновидіння є ланками в ланцюзі несвідомих подій” [7, с. 14].

У релігійній свідомості К. Юнг вбачав багатий матеріал для психоаналізу. У зв’язку з цим він писав: “Релігія – це не податок, сплачений тобою для того, щоб позбутися від жіночого лику, бо цей лик необхідний. Горе тому, хто користується релігією як заступником іншого боку душевного життя. Вони помиляються і будуть прокляті. Релігія – не заміна, але остаточна завершеність, придання всякої іншої діяльності душі. З повноти життя народиться твоя релігія, тільки тоді будеш ти благословенним” [7, с. 16]. Тобто він вказує на гносеологічне коріння релігії – “повноту життя”: “Якщо ми тлумачимо про тотальності досвіду, то слово “тотальність” може належати лише до свідомої частини досвіду. А так як ми не можемо припустити, що наш досвід покриває собою тотальність об’єкта, то очевидно, що абсолютна тотальність повинна в себе включати ще й ту частину, яка в досвід не увійшла. Сказане правильне щодо всякого досвіду, а однаково і психіки, чия абсолютна тотальність покриває більшу частину свідомості. Іншими словами, психіка не є винятком із загального правила, згідно з яким ми встановлюємо будь-що про всесвіт саме настільки, наскільки це дозволяє нам наша психічна організація” [7, с. 18].

К. Юнг стверджував, що його “наукові дослідження знову й знову показували, що певні змісти психіки мають своїм джерелом шари

більш глибокі, ніж свідомість. Ці шари часто містять у собі бачення або знання більш високого порядку, ніж те, що в змозі зробити свідомість. У нас є для таких явищ підходяще слово – інтуїція. Промовляючи це слово, велика частина людей відчуває приємне відчуття – ніби вживши його, ми змогли щось собі пояснити. При цьому не береться до уваги той факт, що не ви здійснюєте інтуїцію – навпаки, це завжди вона до вас приходить. У вас є передчуття, воно саме у вас сталося, а ви його просто вловлюєте, якщо достатньо розумні і моторні.

Тому голос уві сні зі священним домом я пояснюю, як належить більш досконалій особистості, до якої свідоме “Я” сновидця стосується як частина до цілого. У цьому причина того, що голос демонструє розум і ясність думки, що перевершують наявну свідомість сновидця. Така перевага є причиною безумовного авторитету, яким наділений голос” [7, с. 18].

Крім того, К. Юнг багато приділяв уваги релігійним догматам і ритуалам. Для нього вони були семантикою, особливими знаками, придатними для психоаналізу. “Так що я цілком усвідомлюю надзвичайну важливість догмату і ритуалу – принаймні як методи розумової гігієни, – писав він. Якщо мій пацієнт – католик, я незмінно раджу йому сповідатися і причащатися, щоб захистити себе від безпосереднього досвіду, який може виявитися занадто важкою ношею. Із протестантами зазвичай набагато складніше, оскільки догмати і ритуали стали настільки блідими і слабкими, що значною мірою втратили свою ефективність. Сповідь, до нещастя, відсутня, а пастори поділяють зі своєю паствою загальну нелюбов до психологічних проблем і, на жаль, загальна для них – психологічне невігластво. Католицький “керівник совісті”, як правило, володіє незрівнянно великою психологічною майстерністю. Більш того, протестантські пастори отримують на теологічному факультеті наукову підготовку, яка, з огляду на пануючий критичний дух, підриває наївність віри, у той час як у підготовці католицького священника переважну значимість має історична традиція, що сприяє зміцненню авторитету інституту церкви” [7, с. 19-20].

Для психодіагностики К. Юнг цінував релігійний догмат більше, ніж наукову теорію. Він писав: “Наскільки б витонченою не була наукова теорія, з психологічної точки зору сама по собі вона має меншу цінність, ніж релігійний догмат. Причина тут досить проста: адже теорія по необхідності є надзвичайно абстрактною, абсолютно раціональною, у той час як догмат виражає за допомогою образу щось

ірраціональне. Ірраціональний факт, яким є і психіка, куди краще передається в образній формі. Більш того, догмат зобов'язаний своєму існуванню, з одного боку, так званому безпосередньому досвіду “одкровення” (боголюдина, хрест, непорочне зачаття, Трійця і т. д.), з іншого – співробітництву багатьох умів, яке не припинялося протягом століть. Може бути не зовсім зрозуміло, чому я називаю деякі догмати “безпосереднім досвідом”, тоді як догмат виключає саме безпосередній досвід. Однак згадані мною християнські догмати характерні не тільки для християнства. Вони настільки ж часто трапляються в язичницьких релігіях і, крім того, можуть спонтанно з'явитися знову і знову у формі найрізноманітніших психічних явищ, подібно до того, як у віддаленому минулому вони мали своїм джерелом галюцинації, сновидіння, стан трансу. Вони виникли, коли людство ще не навчилося доцільно використовувати розумову діяльність. Думки прийшли до людей до того, як вони навчилися виробляти думки: вони не думали, а сприймали свої розумові функції. Догмат подібний сновидінню, він відображає спонтанну й автономну діяльність об'єктивної психіки, несвідомого. Такий досвід несвідомого являє собою значно більш ефективний засіб захисту від безпосереднього досвіду, ніж наукова теорія, яка не бере до уваги емоційну значимість досвіду. Навпаки, догмат тут надзвичайно виразний. На місце однієї наукової теорії швидко приходить інша, догмат же незмінний століттями. “Вік” страждаючої боголюдини принаймні п'ять тисячоліть, а Трійця, напевно, ще старша.

Догмат представляє душу повніше від теорії, бо остання виражає і формулює тільки зміст свідомості. Більше того, теорія повинна передавати живу істоту абстрактними поняттями, догмат ж здатний виражати життєвий процес несвідомого у формі драми каяття, жертвопринесення і спокутування” [7, с. 20-21].

К. Юнг, як видатний знавець психіки і психічного, залишив поради людям. З цього приводу він писав: “Самокритичність, інтроспективна проникливість – це необхідна умова досягнення власної психології. Якщо ви зробили щось, що вас бентежить, і питаєте себе, що ж вас штовхнуло на подібну дію, то засобом виявлення справжніх мотивів вашої поведінки буде нечиста совість, наділена відповідною здатністю до розрізнення. Тільки тоді ви здатні побачити, які мотиви спрямовують ваші вчинки. Жало нечистої совісті навіть прищеплюють вас, щоб ви виявляли речі, які раніше не усвідомлювалися. Тим самим ви можете перетнути поріг несвідомого і вловити ті безособові сили, які роблять вас несвідомим інструментом того вбивці, який

прихований у людині. Якщо протестант зумів пережити повну втрату церкви і все ж залишається протестантом, тобто беззахисним перед обличчям Бога людиною, не захищеним більш будь-якими стінами або громадами, то у нього є унікальна духовна можливість безпосереднього релігійного досвіду" [7, с. 22].

Таким чином, знайомство з психоаналізом К. Юнга дозволяє нам зробити низку висновків мовою самого вченого.

1. "Психіка є об'єкт психології і, фатальним чином, є одночасно суб'єктом. Від цього факту нам нікуди не подітися" [7, с. 23].

2. "Релігійний досвід можна було б навіть визначити як надзвичайно цінний для того, хто його відчуває – яким би не був його зміст. У душі старого вердикту "extra ecclesiam nulla salus", сучасність звертається до душі як до останньої своєї надії. Де ж ще можна знайти такий досвід? Відповідь схожа до раніше мною наведеної – нею буде голос природи. Усім, хто зайнятий проблемою духовності людини, доведеться зіткнутися з новими важкими питаннями" [7, с. 27].

3. "Люди думають, ніби тримають свою психіку у власних руках, вони навіть мріють створити про неї науку. Насправді ж матір'ю є вона – . . . Вона створює психічного суб'єкта і навіть саму можливість свідомості. "Психіка настільки виходить за межі свідомості, що її легко можна порівняти з островом в океані. Острів не великий, вузький, океан безмірно широкий і глибокий. Тому не так уже й важливо, якщо йдеться про просторове розташування, де знаходяться боги – . . . зовні або всередині. Але якщо історичний процес деспірітуалізації, зникнення проєкцій буде продовжуватися, то все божественне або демонічне має повернутися в душу, всередину людини, яка зовсім про це не здогадується" [7, с. 31].

4. "Релігійний досвід абсолютний. Він безсумнівний. Ви можете сказати, що у вас його ніколи не було, але ваш опонент скаже: "Вибачте, але у мене він був". І вся ваша дискусія тим і закінчиться. Неважливо, що світ думає про релігійний досвід, для того, хто ним володіє, – це великий скарб, джерело життя, сенсу і краси, що надає нового блиску світу і людству" [7, с. 34].

Література:

1. Популярная психология. Хрестоматия / Под. ред. В. В. Мирошниченко. – М., 1990.
2. Юнг К. Г. Аналитическая психология. – М., 1995.
3. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного // Вопросы философии. – 1988. – № 1.

4. Юнг К. Г. Психологические типы. – М., 1996.
5. Юнг К. Г. Психология бессознательного. – М., 1996.
6. Юнг К. Г. “Человек и его символы”. – Спб: “Б. С. К.” – 1996. – 290 с.
7. Юнг К. Г. Психология и религия. Перевод А. М. Руткевича – www.koob.ru
8. Юнг К. Г. Об энергетике души / Пер. с нем. В. Бакусева. – М. : Академический проект; Фонд “Мир”, 2010. – 297 с. – (Психологические технологии).
9. Дж. Сальвер, Дж. Рабин Нейрональные субстраты религиозного опыта // Журнал нейropsychиатрии и клинической неврологии. – 1997. – № 3 (ч. 3) – С. 498-510.